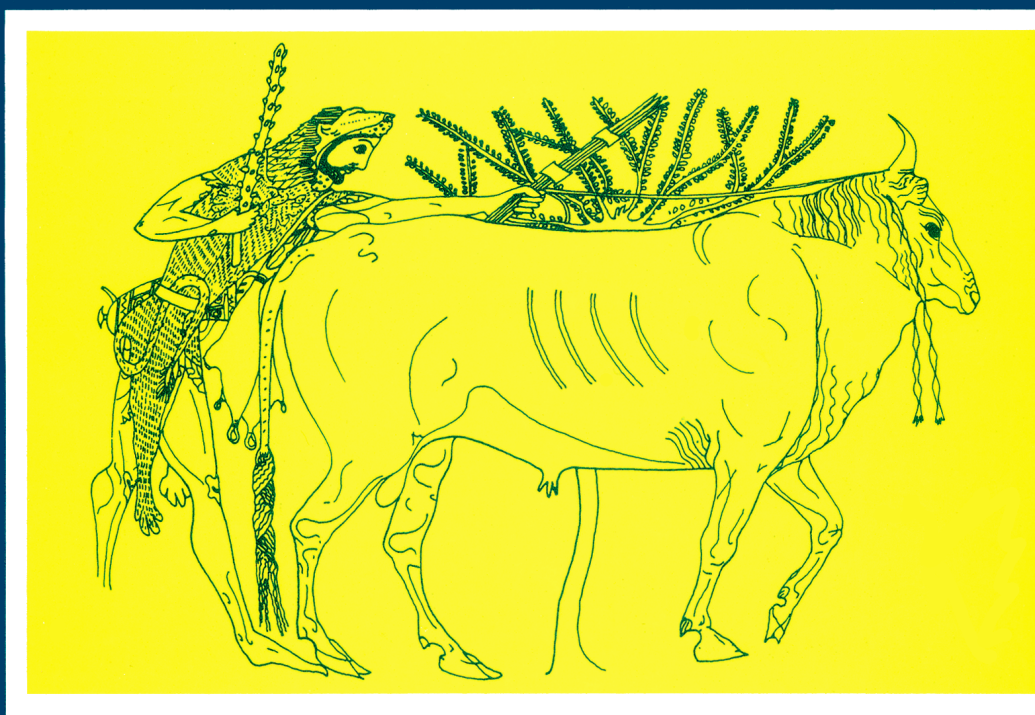

PALEO- AKTUEEL

4

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1993, Archeologisch Centrum Groningen, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: Herakles en de Kretenzische stier (530-'20 v.Chr.)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: ACG, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0353 0

PALEO-AKTUEEL

4

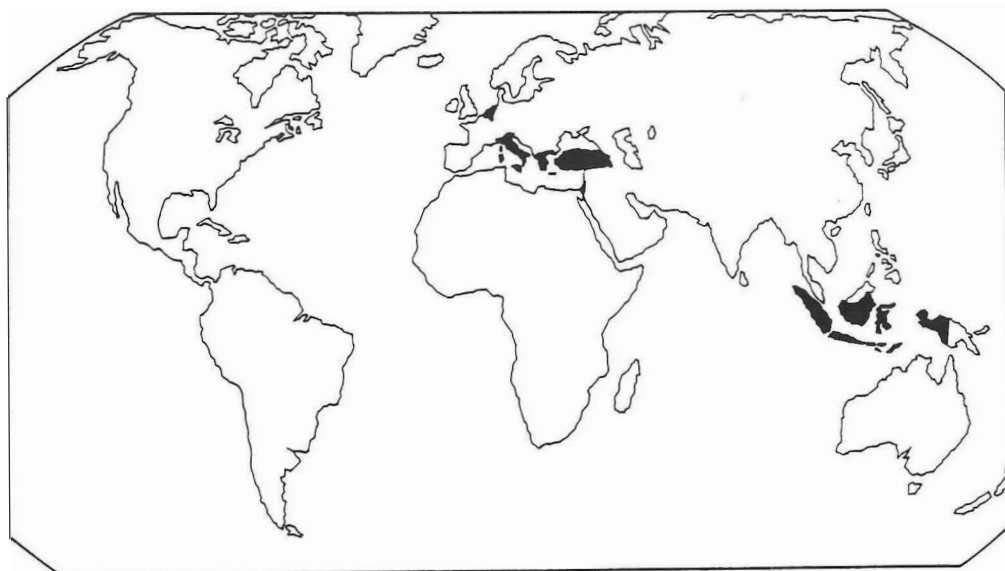
redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos

Archeologisch Centrum

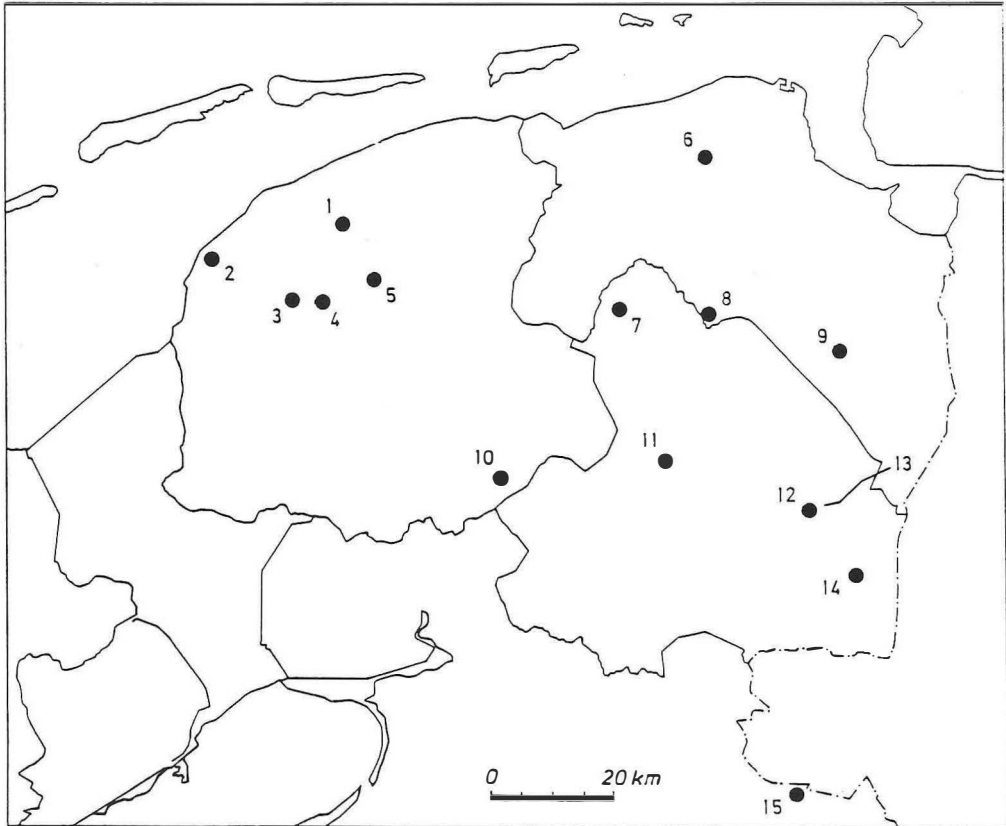
Groningen, 1993

In deze aflevering: België, Griekenland, Indonesië, Israel, Italië, Nederland en Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland:

1. Britsum; 2. Wijnaldum; 3. Meamert; 4. Weidum; 5. Hempens; 6. Middelstum; 7. Roden; 8. Weerdenbras; 9. Nieuwe Pekela; 10. Noordwolde; 11. Hooghalen; 12. Driest; 13. Valtherbrug; 14. Nieuw-Dordrecht; 15. Mander.

INHOUD

Voorwoord

G.-J. BARTSTRA	
Terugkeer naar Sulawesi	11
D. STAPERT, E. DRENTH & J. HULST	
Een bladspits van de Leusderheide (provincie Utrecht)	15
O.H. HARSEMA	
Mag het ook het broodje vis zijn?	20
R.P. EXALTUS, H.A. GROENENDIJK & J.L. SMIT	
Voortgezet onderzoek op de mesolithische vindplaats NP-3 (Groninger Veenkoloniën)	22
A.T. CLASON	
Een taxidermist in Bergschenhoek (Z.-H.)?	26
A. UFKES	
Vroeg-neolithische votiefgaven? Edelhertgeweien uit Drenthe en Groningen	28
A. UFKES	
Het hunebed O2 bij Mander (Ov.)	31
E. JANSMA & W.A. CASPARIE	
Een neolithische <i>landnam</i> ontrafeld door dendrochronologisch onderzoek van de veenweg van Nieuw-Dordrecht (Dr.)	33
J.J. HEKMAN	
Een topografische survey van het grafveld Chalandriani op Syros (Griekenland)	37
S. BOTTEMA, H.R. REINDERS & H. WOLDRING	
Laat-quartaire vegetatiegeschiedenis van het Oostmediterrane gebied: veldwerk in 1992	41
O.H. HARSEMA	
Een prijswinnend lot in de 'Vijfde Verloting'; een bronstijderf ontdekt in Roden (Dr.)	44
A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch-antropologisch onderzoek van de crematieresten uit het urnenveld van Driest (Dr.)	49

E. TAAYKE	
Een kuil uit de vroege ijzertijd, gevonden in Roden (Dr.)	52
J. SCHEFFER	
Bewoningssporen uit de midden-ijzertijd te Meamert, een terp bij Winsum (Fr.)	57
B.-J. HAAGSMA, Z. MALAKASIÓTI, H.R. REINDERS & V. RONDÍRI	
Een survey tussen Baklali en Karatsadagli (Thessalië, Griekenland)	60
P. ATTEMA	
<i>On-site & off-site</i> , surveymethoden in Midden-Italië	65
M. MAASKANT-KLEIBRINK	
Mythologie en prehistorie I: de naakte man met de knuppel, een held uit de prehistorie?	70
R.H.P. LUTGERINK	
Numerieke analyse van Oostmediterrane pollendata; methode en eerste resultaten	75
G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T. PERGER & M. WISPELWEY	
Het project bodembeschermingsgebieden Friesland	80
H. WOLDRING	
Over tussenvormen van sleedoorn en kriekpruim	85
C. DYER & M. HAAGSMA	
Een geometrisch vondstcomplex in Nieuw Halos. De Halos-materiaalcampagne 1992 (Griekenland)	90
W.A. CASPARIE	
De Valtherbrug (Dr. en Gr.); meer dan één weg?	95
J. FEIJE	
Een stadje in Arkadië	100
J. SCHELVIS & A. ERVYNCK	
Mijten (Acari) uit Romeins Oudenburg in Vlaanderen	105
A.T. CLASON & L. VAN ES	
De oeros - <i>Bos primigenius</i> - van Britsum (Fr.) gedateerd	110
G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, E. TAAYKE & M. WISPELWEY	
Een korte verkenning te Hempens-Zuiderburen (Fr.)	111

J.C. BESTEMAN, J.M. BOS & H.A. HEIDINGA De realisatie van het onderzoek bij Wijnaldum (Fr.)	116
J.C. BESTEMAN, J.M. BOS & H.A. HEIDINGA Het onderzoek bij Wijnaldum (Fr.): opgravingscampagne 1992	119
C.M. HAVERKORT, M. HOPMAN, J.M. PASVEER & W. PRUMMEL De jongste bewoners van Wijnaldum (Fr.)	123
T. LOOIJENGA Corpus 'Friese' runeninscripties	127
Y. DIJKSTRA Middeleeuwse bewoningssporen bij Hooghalen (Dr.)	132
W.P.M. MULDER & J. MOLEMA Het oude kerkhof van Noordwolde (Fr.)	137
J. MOLEMA Een verkennende opgraving van een verhoogde woonplaats in de gemeente Middelstum (Gr.)	140
J. SCHEFFER De stinspoort van Papinga-state te Weidum (Fr.)	145
P.B. KOOI De ontwikkeling van de borg Ewsum bij Middelstum (Gr.)	149
P. BAKS 'Een grensgeval': archeologisch onderzoek naar het blokhuis Weerdenbras (Gr.) (1505-1516)	154
A.F.L. VAN HOLK Incidentele passagiers aan boord van een binnenschip	159

VOORWOORD

Op grote schaal vindt aantasting plaats van stad en land in het kader van herinrichting en nieuwbouw. Dit is niet alleen in Nederland het geval, maar in alle landen waar archeologen van de Rijksuniversiteit Groningen werkzaam zijn. Bundeling van krachten en goede structurele voorzieningen zijn een strikte vereiste om de ontwikkelingen voor te zijn.

Onderzoek en onderwijs zijn de kerntaken van de archeologie bij de RUG. Een deel van de onderzoekscapaciteit is gericht op veldwerk: surveys, boorcampagnes en (nood)-opgravingen. De basis voor dit veldwerk wordt gelegd door een goede infrastructuur van de archeologie bij de RUG, maar zonder financiële, materiële en personele steun van velen is archeologisch onderzoek in deze tijd ondenkbaar. Landeigenaren, gemeentebesturen, bouwbedrijven, amateurarcheologen en sponsors leveren allen op geheel eigen wijze een bijdrage in de vorm van medewerking, advies, mankracht, machines en geld. Een blik op de lijst van lezingen, excursies, tentoonstellingen en publikaties leert dat archeologie maatschappelijk stevig verankerd is.

'Wijnaldum', met meer dan duizend vermeldingen in de media, meer dan 10.000 bezoekers aan de opgraving, vele tientallen lezingen en excursies en een lange lijst van sponsors is daarvan een duidelijk voorbeeld. Zonder de samenwerking met amateurs en vrijwilligers is 'Wijnaldum' niet te realiseren. Een goede uitvoering van de kerntaken is evenmin mogelijk zonder deze brede inzet.

In het verleden lieten de eindresultaten van archeologisch onderzoek vaak lang op zich wachten. Uitwerking en analyse van opgravingsgegevens vergen nu eenmaal veel tijd. Voor een goed contact met allen die bij de archeologische activiteiten van de RUG betrokken zijn is spoedige publicatie van de voorlopige resultaten van lopend onderzoek echter onontbeerlijk. Daarom is vier jaar geleden gestart met de uitgave van *Paleo-aktueel*. *Paleo-aktueel* is door de bijdragen van vele collega's uit de beroeps- en amateurwereld die actief participeren in het Groninger archeologisch onderzoek, een nuttige spiegel van het eerder geschetste beeld. Honderd verschillende auteurs werkten mee aan de 130 artikelen in de eerste vier afleveringen. Archeologie leeft in Groningen!

Tot nu toe was *Paleo-aktueel* een uitgave van de vakgroep 'Het Biologisch-Archeologisch Instituut'. Met ingang van 1 januari 1993 zijn de archeologie-sectoren bij de RUG samengegaan in een nieuwe vakgroep Archeologie en een Archeologisch Centrum Groningen. De samenwerking komt in deze uitgave al in beeld.

Dank zij de medewerking van de auteurs en het strakke regime van de redacteurs Mette Bierma en Jurjen Bos is het ook de vierde keer gelukt de artikelen kort te houden en de uitgave op tijd uit te brengen. Evenals voorgaande jaren verzorgde Xandra Bardet de correcties van de samenvattingen. De vele enthousiaste reacties van instellingen en personen die betrokken zijn bij het archeologisch onderzoek van de RUG staan borg voor voortzetting van *Paleo-aktueel*.

DE STINSPOORT VAN PAPINGA-STATE TE WEIDUM (FR.)

J. Scheffer¹

Inleiding

Op de zaterdagen 18 en 25 april 1992 werd op het terrein van de voormalige Papinga-state, in het Friese Weidum, een onderzoek van beperkte omvang uitgevoerd naar de fundering van de toegangspoort (stinspoort), dat gericht was op de consolidatie ervan. Het ligt in de bedoeling dit poortfundament te conserveren en te restaureren. In het naburige dorpje Beers is nog zo'n toegangspoort bewaard gebleven: de in 1616 gebouwde poort die toegang gaf tot het terrein van Unia-state aldaar.

Het historisch onderzoek en het vooronderzoek werden uitgevoerd door J. Monstma (eigenaar/bewoner van Papinga-state) en de auteur; het onderzoek zelf door het Argeologisch Werkferbân van de Fryske Akademy, onder auspiciën van het BAI.

Ligging

Papinga-state vinden we aan de zuidwestkant van het dorp Weidum, in de gemeente Littenseradiel. In dit dorp was Papinga zeker niet de enige state: er waren ook nog een Dekema-, Hania-, Walta-, Bornia-, Wobbinga- en een Domna-state.

Papinga-state, waar helaas geen afbeelding van bekend is, is in de 17e eeuw getransformeerd tot een boerderij. Uit een acte daterend uit de 2e helft van de 17e eeuw blijkt dat rond 1680 de "oude huisinge op Papma voor jaren al 't andermaal gesloopt en vervallen, gelijk als een puijnhooop gelegen [is]". De oorspronkelijke omgrachting is grotendeels verdwenen en opgegaan in de terreinen van het aangrenzende Bornia-state, dat zich ten oosten van Papinga bevindt.

Nu we weten waar de stinspoort stond, is

het mogelijk om met behulp van de oudste kadastrale kaart (1810-'11, verbeterd en aangepast in 1820) het oorspronkelijke uit de middeleeuwen daterende state-terrein grotendeels te reconstrueren.

Historie

De state Papma/Papinga wordt reeds in de 15e eeuw genoemd. In het begin van de 16e eeuw was de state eigendom van Rienck van Camstra, die zich later Van Andla noemde, en zijn vrouw Jetske Sjoerds van Grovestins. Hun zoon Sjoerd van Andla was getrouwd met Kinsck van Ropta uit Metslawier, de stichtster van het Tjallinga-weeshuis te Oosternijkerk.

In 1645 wordt de advocaat Johannes Düring, eigenaar van Bornia-state, tevens eigenaar van $\frac{1}{3}$ deel van Papinga-state (stem 5), waaronder het slot, de slottuin, de poort en de singel. Zijn kleinkind Johannes van der Laan verkoopt het $\frac{1}{3}$ deel aan de grietman Ernst Mockema van Harinxma thoe Slooten, die waarschijnlijk alles heeft laten afbreken. Op de plaats van de state verrees een grote boerderij, later eigen aan de familie Buma.

Het onderzoek

Het was al jaren bekend dat er in de wal-kant van de westelijke binnengracht een fundering zit. Naar de functie ervan konden we echter slechts gissen. In 1991 deed zich een kans voor hiernaar onderzoek te doen. De waterstand in de brede gracht was toen dusdanig laag dat de fundering goed zichtbaar was. Nadat enkele waterplanten en wat slootbagger waren verwijderd bleek al gauw dat we hier te maken

Fig. 1. Het poortgebouw van Unia-state te Beers.

hadden met de fundering van een zogenaamde 'stinspoort' (toegangspoort). In overleg met het BAI werd besloten de resten te documenteren, mede met het oog op consolidatie ervan.

Tijdens het onderzoek werd het westelijke deel van de poortfundering blootgelegd, zodat het getekend en gefotografeerd kon worden. De noordelijke draagmuur (zijmuur) bleek in zijn geheel weggebroken te zijn. Deze kant grensde aan een gracht die van oost naar west liep en in het begin van de vorige eeuw werd gedempt. De zuidelijke draagmuur was nog geheel aanwezig. De boogmuur, tussen de beide draagmuren, was voor het grootste gedeelte ontgaan van zijn boog; alleen op het meest noordelijke deel werden nog restanten van deze boog in situ aangetroffen.

De breedte van de zuidelijke draagmuur (een zijmuur van de poort) was $1\frac{1}{2}$ m, met een lengte van 2,40 m. Aansluitend aan deze draagmuur is een ronde boog gemetseld, die bedoeld was als waterkering en verfraaiing (fig. 3), met een lengte van $2\frac{1}{2}$ m en een dikte van 50 cm. Het gehele fundament van opgebouwd uit een soort rooswinkels van $23 \times 12 \times 5,5$ cm.

Gebleken is dat het poortgebouw op een zeker moment naar het noorden is gaan verzakken. Oorzaak hiervan was dat deze kant geen of onvoldoende draagvlak had; de poort zakte als het ware de aangrenzende gracht in. Waarschijnlijk heeft men in het begin van de 17e eeuw besloten de verzakte poort tot op het fundament af te breken, en een nieuwe te bouwen. De breuk ontstaan tijdens de verzakking werd met een klein formaat stenen opgevuld en hersteld; daarboven verrees de nieuwe poort. Het bouwwerk werd opgetrokken uit een gele steensoort van $18 \times 8 \times 3,6/4,0$ cm, dezelfde maat als de stenen die in 1616 zijn gebruikt voor de toegangspoort van Unia-state te Beers.

De boog over de gracht werd eveneens vernieuwd en opgemetseld met diezelfde 'geeltjes'.

Reconstructie

De poort van de voormalige state Papinga moet in de 16e eeuw zijn gebouwd; er zijn aanwijzingen dat het wel eens de 1e helft van die eeuw zou kunnen zijn. In het niet-

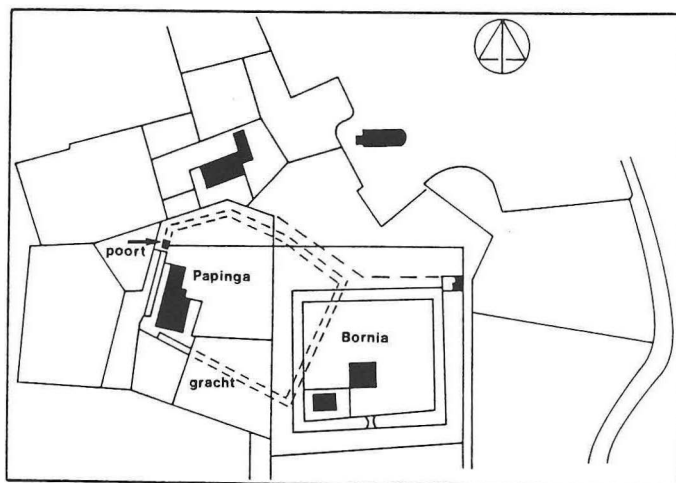

Fig. 2. Reconstructie van de grachten van het oude Papinga.

onderzochte oostfundament zit een stuk van zogenaamde kloostermoppen (30x15x9 cm), wat het bestaan van een voorganger suggereert.

Zo rond 1600 moet de poort door een

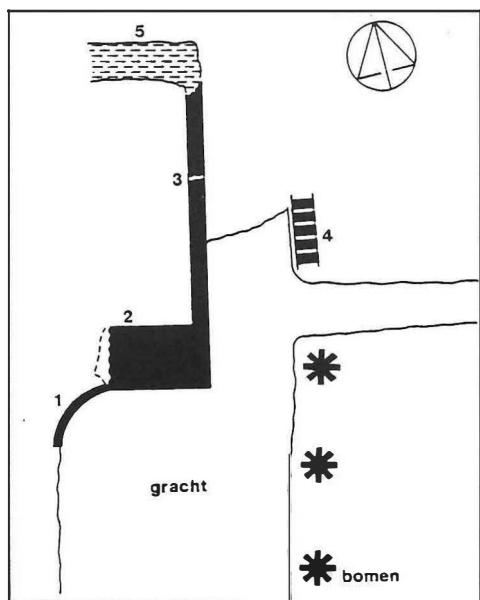

Fig. 3. Plattegrond. 1. Boog; 2. draagmuur; 3. breuk; 4. kloostermoppenfundering; 5. verstoord.

verzakking niet meer functioneel zijn geweest en was herbouw noodzakelijk.

Vondsten uit de grachtspecie lijken aanwijzingen te geven over het opgaande werk. De poort was rijkelijk versierd door middel van profielstenen. Het dak was met leisteen gedekt, de doorgang met natuursteen (balstenen) geplaveid. Boven de doorgang bevond zich een zolder die van glas-in-loodramen en een vloermozaïek was voorzien. Wijst de gevonden houtskool misschien op een kachel? In sommige poorten woonde op deze verdieping de tuinman of arbeider.

In de 2e helft van de 17e eeuw raakte de poort evenals de state in verval. Uit de aangehaalde acte blijkt dat poort en state rond 1680 nog slechts bouwvallen waren. Afbraak zal dan ook niet lang daarna zijn uitgevoerd.

Op een grote en zeer diepe waterput na, zijn van de state zelf nog geen restanten gevonden.

Toen in het begin van de 19e eeuw door de toenmalige eigenaar en grietman een woning naast het terrein van Papinga werd gebouwd, verdwenen de resterende Papinga-grachten en ook het oostelijke draaggedeelte van de toegangspoort. Dwars door dit gedeelte werd een nieuwe scheidings-sloot gegraven.

Fig. 4. De fundering tijdens het onderzoek.

Consolidatie

Het ligt in de bedoeling het zuidelijkste gedeelte van deze poortfundering tot maai-veldhoogte te restaureren. Hierbij zal gebruik worden gemaakt van de originele stenen, zodat we straks van een 'echt' zichtbaar monument kunnen spreken.

Tot nu toe is dit de derde 'toegangspoort' in de voormalige gemeente Baarderadeel (nu Littenseradiel) die gelocaliseerd is:

1. De nog bestaande poort te Beers;
2. De poortfundering te Weidum (Papinga);
3. Een poortfundering te Wieuwerd (Walta-state).

In het geval van Weidum is de eigenaar van de boerderij bijzonder meewerkend, waardoor een archeologisch monument bewaard en geconsolideerd kan worden. Dat geldt helaas niet voor de poortfundering van Walta-state (labadisten) te Wieuwerd. Hiervan is zelfs nog een afbeelding bekend, maar de nu nog bewaard gebleven funde-

ring zal, als er niet gauw wat gebeurt, tot wegverharding worden verwerkt.

Summary

The foundations of a 16th-century gatehouse to a stately home were cleared in order to consolidate them. The complex is late medieval in origin; a reconstruction could now be made.

Noot

1. Argeologysk Wurkferbân van de Fryske Akademy, Leeuwarden.